

SVENSKT BIOGRAFISKT LEXIKON — ETT NATIONALVERK

Av docenten GERHARD HAFSTRÖM

REDAN 1778—80 utgav hovpredikanten Georg Gezelius sitt »För-sök til et Biografiskt Lexikon öfver namnkunnige och lärde svenske män». Såsom förstlingsarbete var detta aktningsvärt men det an-sågs redan av samtiden fordra »oundgängligen nödiga» rättelser och tillägg.¹

Ett större företag började 1835 med det vanligen s. k. »gamla Biografiskt lexikon», vars egentliga titel var »*Biographiskt Lexicon öfver namnkunnige svenska män*» (23 band under åren 1835—57). Det var det första större nationella biografiska lexikon i Europa. Det utgick från romantiken med dennas fördjupade intresse för äldre tider och för personlighetsteckning. Det tillhörde emellertid en tid i n n a n den svenska historieskrivningen fått den vetenskapliga prägel, som utgick från den banbrytande tyske historikern Leopold von Rankes arbeten och skola. Det var också beklagligt, att redaktionsstaben icke utgjordes av arkivmän eller fackhistoriker — men väl av biblioteksmän — samt att lexikonets mål enligt den ene utgivaren, Peter Wieselgren, var att utgöra endast »ett sammandrag af vår förnämsta åminneliteliteratur». Därav följer, att det icke utgick från någon arkivalisk nyröjning. Det bör emellertid ihågkommas, att vid denna tid voro endast ett fåtal arkivaliska huvudkällor tryckta, och det moderna arkivväsendet börjar icke förrän långt senare, omkring sekelskiftet 1900.

Detsamma gäller i viss mån det gamla lexikonets fortsättning, *Svenskt Biografiskt Lexikon, ny följd* (10 band 1857—1907)², vars författare i allmänhet likaledes voro utanför den egentliga fackkretsen av historiker och arkivmän, med undantag för Elof Tegnér och

¹ Beträffande tidigare svenska biografiska lexika, se B. Hildebrand, Biografisk historiografi och Svenskt Biografiskt Lexikon. Några huvudlinjer av utvecklingen, Personhistorisk tidskrift 1939—40 (s. 138—206).

² Jfr ock *Svenskt biografiskt handlexikon* (2 band, 1906).

Harald Wieselgren. Ledarna av serien voro dock mest amatörer och även denna svit verkar därför i många hänseenden diletantmässig. Båda serierna äro ofullständiga och ojämna beträffande urvalet av biograferade personer, otillförlitliga i fråga om sina uppgifter och starkt subjektiva i personbedömningarna. De äro oanvändbara i fråga om medeltidspersonerna samt bristfälliga för både 1500- och 1600-talen. Båda sviterna ha egentligen intresse först fr. o. m. 1700-talspersoner och framför allt för 1800-talet.

Först år 1913 togs initiativet till utgivandet av ett fullständigt nytt och helt vetenskapligt orienterat biografiskt lexikon. Därmed ville man äntligen åstadkomma en generalinventering av de personliga krafterna inom den svenska nationens liv. Det motiverades med följande ord: »All slags historisk forskning har behov av att ständigt kunna utan dröjsmål finna nödvändiga och exakta, ur förstahandskällor hämtade data rörande de personer, som spelat med i händelserna. Hela den stora bildade allmänhet, som på de mest växlande områden deltar i det nationella kulturarbetet, är i ständigt behov av kunskaper om dem, som gjort avgörande eller betydelsefulla insatser däri. Utan kännedom om de ledande personligheterna i ett folks liv saknar det fortsatta samhällseliga arbetet en av sina viktigaste förutsättningar.»

Beträffande initiativet antecknade riksarkivarien Emil Hildebrand i sin dagbok för den 19 mars 1913: »Unge Boëthius omtalade, att han låg i underhandling med K. O. Bonnier om utgifning af ett Biografiskt lexikon.» Initiativtagaren, senare riksarkivarien Bertil Boëthius, fick av sin chef den muntliga kommentaren: »Det är inget lekverk, det.» Lexikonets egen historia skulle mången gång bekräfta sanningen av detta omdöme. Boëthius redigerade lexikonet till 1931, då det helt lades ned för flera år. Arbetet fick sedan åter från grunden upptas under dess nye chef (från 1937), numera professor Bengt Hildebrand. Verket tryckes nu gratis av Bonniers.

Enligt planen för det nya biografiska verket skulle detta icke blott sammanfatta utan även nygranska det traderade biografiska stoffet. Det redaktionella arbetet inriktades sålunda redan från början på en revision av de traderade fakta med hjälp av de nu tillgängliga arkivaliska hjälpmedlen.

Beträffande dispositionen av de biografiska artiklarna bör framhållas följande. En inledande del utgöres av den s. k. *meritlistan*, i vilken brukar uppgivas icke blott årtal utan även data. Därigenom kan en läsare ofta lätt kontrollera dessa uppgifter i det arkivaliska materialet, vilket ju i allmänhet är ordnat i kronolo-

giska serier. — Efter meritlistan följer *l e v n a d s t e c k n i n g e n*, vilket är ett försök att levandegöra den biograferades gärning och personlighet. Detta parti blir nödvändigtvis mera subjektivt, trots all strävan att nå på en gång objektivitet och inlevelse. I viss mån präglas detta parti alltid av olika tidsfärg, åskådning och författarpersonlighet. Det vetenskapliga syftet utesluter visserligen icke strävan efter konstnärlig, mer eller mindre essäistisk form, men det essäistiska får aldrig vara huvudsaken, författarsubjektiviteten får icke överväga. — Efter levnadsteckningen följa en eller flera smärre partier, avsedda att redogöra för vederbörandes *b e v a r a d e a r k i v*, brev, tryckta skrifter, handskrifter osv.; lexikonet kommer härigenom att samtidigt vara ett författarlexikon. — Som sista parti följer så avdelningen *K ä l l o r*.

Beträffande *u r v a l e t* av de biograferade medtogos i de första banden (1—10) även ännu levande personer, vilket däremot icke sker i de senare banden. De biograferade bruka redaktionellt benämnas *e t t o r*, *t v å o r* och *t r e o r*. *E t t o r* beteckna självfallna skikt, såsom konungar, stora statsmän, vetenskapsmän, författare och konstnärer, *t v å o r* beteckna dem, som, utan att sitta på de främsta ledarposterna i allmänhistoriska eller allmänt kulturhistoriska sammanhang, ändock för sin tid gjort betydande och avsevärda insatser. Med *t r e o r* betecknas gränskategorierna, de som gjort en och annan insats, som kan berättiga till egen artikelbehandling, utan att därför vara alltför märkliga. Den för lexikonet viktigaste kategorien är *t v å o r n a*. De stora föregångsmännen finnas ju nämligen omtalade överallt och ha ofta fått utförlig monografisk behandling i litteraturen, t. ex. en kung som Gustaf II Adolf eller en vetenskapsman som Berzelius. Om tvåorna däremot finnes ofta synnerligen litet att hämta vare sig i allmänna historiska framställningar, speciallitteratur eller tidigare lexika. Artiklar om dessa personer, som var i sin krets gjort betydande insatser men endast undantagsvis stått i de stora händelsernas centrum, tillföra den historiska forskningen en ny kunskap, som aldrig kan ges i allmänna framställningar men är av omistligt värde för vår historiska uppfattning. Åt sådana artiklar ägnar därför verket förhållandevis större utrymme än åt ettorna; jfr förordet till bd 10: »Av denna grupp får ett verk som vårt sin särskilda betydelse.» Numera uppmärksammas i hög grad även folkrörelsernas män, inom exempelvis arbetar- och fackföreningsrörelserna, Kooperationen, Nykterhetsrörelsen, frikyrkorna och hembygdsrörelsen. Principiellt viktigt är redaktionens starkt ökade hänsynstagande också till de borgerliga

mellangrupperna, ej minst i släktartiklar både rörande t. ex. affärs-
män och ledande män inom hantverksskråna.

Redaktionen har särskilt vinnlagt sig om att lexikonet skall vara
ett r i k s v e r k, ägnat att inventera landets hela kulturliv, alltså
icke minst arbetet i provinserna, i mindre städer och på landsbyg-
den. I lexikonet är givetvis främst det nuvarande Sverige företrätt,
men även hela det gamla svenska riket sådant det en gång var:
Finland, Ingermanland, Estland och Livland, Pommern, Wismar
och Bremen-Verden, Nya Sverige och S:t Barthélemy. Utlandssvens-
karna behandlas i första generationen men även senare generationer
uppmärksammas, när det gäller särskilt framstående utlänningar
av svensk härkomst, såsom t. ex. amerikanska senatorer, eller en
institution som Augustana. I Finland följas svenskarna huvudsak-
ligen t. o. m. 1809, men i släktartiklar, på kortfattat sätt, fram till
nutiden.

Svenskt biografiskt lexikon har med rätta karakteriserats som en
generalinventering av de personliga krafterna i den svenska natio-
nens liv. Det finnes inget svenskt vetenskapligt serieverk som mera
allsidigt belyser det svenska folkets kulturella insatser från tidig
medeltid och detta på alla arbetsområden. Lexikonets uppgift är
också omätlig. Det skall lämna överskådliga, lättillgängliga och i
möjligaste mån korrekta uppgifter om svenska föregångsmän och
kvinnor inom alla yrken under niohundra år.

Vad beträffar materialet ur k r o n o l o g i s k synpunkt märkes
följande. M e d e l t i d s g e n e a l o g i e n och -b i o g r a f i e n fingo
icke något starkare uppsving i svensk personhistorisk litteratur,
förrän man kunde tillgodogöra sig ej blott K. H. Karlssons utan
också Clas Annerstedts banbrytande arbeten för frälsegenealogien.
Av synnerlig vikt är givetvis också Elgenstiernas ättartavlor (1925
—1936) samt de inom Riddarhuset bedrivna frälsegenealogiska
forskningarna. För kyrkans män har den moderna medeltidsforsk-
ningen lämnat ett nytt, omfattande material. Beträffande borger-
skapet äro Stockholms och andra städers publicerade tänkeböcker
det viktigaste materialet.

1 5 0 0-t a l e t är från personhistorisk synpunkt det mest svår-
behandlade. Källmaterialet är rikt, historien högtintressant, men be-
arbetningen ännu, särskilt just från biografisk synpunkt, långtifrån
tillfyllest eller tillfredsställande. Äldre biografier kunna här vara
otroligt missvisande. I lexikonets bd 14, art. om kammarrådet, sek-
reteraren i kungliga kansliet och ståthållaren på Stockholms slott
Erik Matsson, har sålunda uppvisats, att i litteraturen tidigare för-

blandats icke mindre än fyra personer. Denne hade sålunda sammanblandats med frälsemannen Erik Körning, kamreraren i Kamraren Ericus Mattei och sekreteraren Huggut! Ett annat exempel är den karolinske generalen J. W. von Delwig, vilken i litteraturen under två sekel omtalas som två personer.

Till 1600-talets biografi finnes ett nästan oöverskådligt källmaterial, men det är till stor del otryckt såsom riksregistraturet, kammararkivets kamerala aktsamlingar, biographicaseriens lättillgängliga men sporadiska stoff, de stora släktarkivens ofta viktiga men likaledes sporadiska material, domstolarnas vidlyftiga men ofta starkt subjektiva rättegångsinlagor osv.

Lexikonets tidigare chef, Boëthius, upplade på sin tid en stor alfabetisk lappkatalog, som blev lexikonurvalets första stomme. Nuvarande chefen, Hildebrand, har låtit till ledning för redaktions-, urvals- och forskningsarbetet upplägga ett alfabetiskt kortregister med uppgifter från den tryckta litteraturen och även en del arkivaliska källhänvisningar. Det omfattar nu omkring 125 000 kort, ökar dag för dag och utgör ett ständigt fortlöpande förarbete till lexikonets hela arbetsområde från A till Ö. Genom kortregistret får man fram långa rader av namn på folk, som på olika områden har observerats som pionjärer eller märkesmän. Registret är också en inkörspport till litteraturen om dessa människor, liksom det är oumbärligt vid den slutliga exaktkontrollen. Genom detta register vinnes en stor och snabb kontinuerlig komplettering också för de bokstavskombinationer, vilka redan passerats. Forskningen kommer härigenom ständigt att behöva lexikonets kortregister som hjälp också när det gäller de redan biograferade. Lexikonets eget arkiv har härigenom, såsom det för några år sedan framstälts i en svensk doktorsavhandling, blivit en »oumbärlig personhistorisk forskningscentral». För själva redaktionsarbetet tjänstgör kortregistret som ett absolut nödvändigt *m e k a n i s k t m i n n e*. Ty inte ens den mångsidigaste fackhistoriker kan hålla i minnet allt som rör Sveriges ledande personer inom alla kulturyrken under 900 år!

Lexikonets finansiering har tidigare vållat stora svårigheter, vilka först under senare år äntligen övervunnits. Från och med budgetåret 1950/51 finansieras sålunda lexikonet helt av *s t a t s m e d e l*, varvid personalen definitivt placerats med lönearvoden beräknade efter statliga lönegrader och löneklasser.

Lexikonet står under ledning av en styrelse, varav två ledamöter årligen utses av Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets Akademien. Vid huvudredaktörens sida står ett särskilt redaktionsut-

skott och ett fackmannaråd jämte extra medhjälpare. Huvudredaktör är alltjämt professor Bengt Hildebrand, tillika styrelsens sekreterare.

I den för lexikonets nuvarande ställning grundläggande statsverkspropositionen 1950 (8:e huvudtiteln, s. 424) framhölls bl. a. »Enligt vad som ofta framhållits, måste ett arbete av denna omfattning få en fastare institutionell grundval. Styrelsen finner det också klart, att den personhistoriska forskningen på grund av dess stora nationella betydelse icke mindre än andra vetenskapsgrenar kräver en central institution och erinrar i detta sammanhang om redaktionen för Svenska Akademiens ordbok, Svenska Ortnamnsarkivet, Landsmåls- och Folkminnesarkivet i Uppsala och Landsmålsarkivet i Lund. De uppgifter, som skulle tillfalla ett personhistoriskt institut, skulle givetvis i första hand bestämmas av de krav, som utgivningen av lexikonet ställa, men likaväl som Svenska Akademiens ordbokssamlingar ha redan Biografiskt lexikons samlingar börjat utnyttjas av utomstående forskare direkt och genom ofta tidsödande skriftliga och muntliga förfrågningar.» De för lexikonet numera gällande stadgarna bestämma också i sin första paragraf: »Lexikonets redaktion är ett Personhistoriskt institut, som i denna egenskap går forskare till handa med begärda upplysningar, i den mån arbetet på lexikonet tillåter.» Lexikonet har sålunda numera dubbelnamnet Svenskt biografiskt lexikon—Personhistoriska institutet. Institutskaraktären har nyligen ytterligare betonats i det att man (med stöd av olika offentliga anslag) lyckats 1954—55 förvärva O. R. Landelius' stora samling om utlandssvenskar, den största i landet (personhistorisk serie, kulturhistorisk serie, värdefullt bibliotek), som icke minst ger uppgifter rörande svenskar i USA. Även lexikonets eget specialbibliotek är numera stort och ett synnerligen värdefullt arbetsredskap.

Det brukade tidigare ofta framhållas, att lexikonets utgivningstakt var alltför låg. Härvid måste först framhållas, att en mera kortfattad biografisk uppslagsbok, avsedd för bl. a. den stora allmänheten, redan finns i *Svenska män och kvinnor* (hittills i 7 bd; väntas slutförd i år), i vars redaktionskommitté även sitter lexikonets chef, professor Hildebrand. Lexikonet åter, som till arbetsmetoder och framställningssätt är medvetet vetenskapligt hållet, kan omöjligt fortskrida i snabb takt — också med tanke på att redaktionsstaben, som skulle vara 4 personer ännu blott är 3 (beroende på bl. a. löneförhållanden). Det måste göra djupgravande utredningar — det är därför det är till. Ibland har, i syfte att öka takten, rekommenderats

derats en utgivningsprincip, oberoende av bokstavsföljden, vilken provats exempelvis i USA och Holland. Där förekommer det nämligen biografiska uppslagsverk, som omfatta stora sviter av band, vart och ett innehållande artiklar över hela alfabetet. En sådan lexikonredigering är emellertid behäftad med stora olägenheter. En av dem är, som det framhållits, att redaktionen aldrig på allvar tvingas att ta ställning till frågan, om vilka personer, som böra vara med. Det föreligger nämligen en stor risk att samhällslivets alla områden icke alls bli så allsidigt företrädade som enligt det hos oss dessbättre alltjämt använda systemet.

I det näst sista (70) häftet av det 15 bandet har huvudredaktören, professor Bengt Hildebrand skrivit en fängslande artikel om *prins Eugen*. Den refererar från litteraturen det konsthistoriska men tar särskilt sikte på det rent biografiska och är fylld av för den oinvigde hittills okända uppgifter bl. a. från prinsens ungdom. Om prinsen som 24-årig skrev Dardel (28 jan. 1889), att han »har fina drag, profilen påminner om Carl XIV Johans men är mindre accentuerad». Efter avlagd studentexamen bedrev han först studier vid Oslo universitet och fullgjorde sedan militärtjänst, varmed han dock misstrivdes. Uppgiften att prins Eugen »som ung var tilltalad av det militära kamratlivet med dess glada och friska sidor» kan nu illustreras med Dardels teckning av banketten i Jagtpaviljongen på Drottningholms slott den 1 november 1886, då Stockholms fält-rittklubb stiftades av bl. a. prinsarna Oscar, Carl och Eugen, varvid man vid banketten skålade för den nya klubben stående på stolarna med högra foten på bordet.³

Prins Eugen började redan före studentexamen (1884) sin konstnärliga utbildning. Under åren 1880—83 studerade han sålunda akvarellmålning för genre- och landskapsmålaren Gillis Hafström, som bl. a. lärde honom att särskilja de olika trädens arkitektur och lövmassornas särkaraktärer.

Under sina Uppsalastudier blev prinsen känd för sin liberalism och kallades »röde prinsen». Hågen gick emellertid alltmer till det konstnärliga, i brev till modern (29 april 1886) skriver han: »Saken är nämligen den att jag för min del beslutat att helt ägna mig åt målning, för att säga rent ut.» Drottning Sophia gillade beslutet om grundliga studier och, skrev hon (5 maj), »fruktar att Paris därtill blir bäst».

Prins Eugen hade ett vaket utrikespolitiskt intresse men släpptes

³ Liv och folkkultur, ser. B, vol. I (1955) s. 82 och 84.

härvid icke fram till större uppgifter. När han 1913, under spänd svensk-rysk situation, satte sig i spetsen för ett upprop för de svenska Runöborna, varnade Brändström i S:t Petersburg bestämt utrikesministern Ehrensvärd att låta uppropet inflyta i pressen. Bondetåget, under vilket han stod vid kung Gustav V:s sida på borggården, fann han »ganska gripande» men ogillade kungatalets formulering. — Efter vinterkrigets slut skrev han till Emil Zilliacus: »De s. k. tvingande förhållanden som bestämt vårt uppträdande, har grämt mig mycket, men jag lär ju ej begripa sådana saker.»

För prins Eugen är karaktéristiskt hans uttalande (nyåret 1905), att konsten klargör »inte bara vad som är värdefullt utan också att det finns något värdefullt i livet». En god karakteristik av prinsen är förvisso Carl G. Laurins yttrande (1929): »Alltid prins men bon prince.»

Med stort intresse läser man också Bengt Hildebrands biografi om prins Eugens faster, *prinsessan Eugénie*. Sedan Oscar II genomfört lagen om kvinnans myndighetsförklarande, var hon en av de första som begärde att förklaras myndig. Hennes filantropiska arbete var omfattande — genom att sälja sin farmor drottning Desirées juveler fick hon råd att uppföra Gotlands sjukhem för obotligt sjuka, invigt 1869. Konung Oscar II såg med viss oro, att hennes arvsandelar efter bl. a. farmodern helt offrades för välgörenheten och sökte förmå henne att för familjen bevara något av arvet efter drottning Joséphine. Detta respekterade hon också; av hennes förmögenhet (1 ½ million) skulle 2/3 gå till brorsönerna och återstoden delas mellan olika barmhärtighetsinrättningar.

Även prinsessan Eugénie hade utpräglade konstnärliga anlag. Modern, drottning Joséphine förbjöd dock bestämt, att dottern skulle få studera efter naken modell, endast vad små barnkroppar angick, upphävdes senare förbudet. — Av hennes skulpturer är väl mest känd gruppen av en hund och ett barn med rubriken »Kan du inte tala?».

Professor Hildebrand har i detta häfte också skrivit biografien över Gustaf II Adolfs hovpredikant, superintendenten *Jacob Fabricius*, vilken verksamt stödde konungens toleranta religionspolitik mot katolikerna. Han deltog i slaget vid Lützen, varom han själv efterlämnat ett skriftligt vittnesbörd. När Smålands ryttare började strömma tillbaka, fick han veta, att konungen hade blivit sårad. Han blev därpå indragen i den ström av ryttare och knektar, som sökte sig tillbaka över landsvägen. Inför tillbudet till panik samlade Fabricius en del officerare och soldater, uppstämde en psalm, som

upptogs av de närvarande och som kom folket att stanna. »Etliche Hundert Mann, will nicht sagen von Tausenden» skockades kring honom och ordnade sig på nytt. I spetsen för denna trupp synes han ha hejdat ett fientligt anfall. — Det är möjligt att Fabricius har del av författarskapet till psalmen »Förfäras ej Du lilla hop».

Bengt Hildebrands biografi över lantmäterichefen *Jacob Faggot* är likaledes av stort intresse. Med ledning bl. a. av B. Hanssens forskningar klarlägges här bakgrunden till storskiftesförordningen 1757 och storskiftesverkets första genomförande i Finland och Skåne. En stark motsättning förelåg mellan Faggot och Kammarkollegium, som anlade en strikt ämbetsmässig syn på nydanaren.

I detta häfte uppmärksammar man väl vidare särskilt docenten Sten Carlssons målande biografi över statsvetenskaps- och finansmannen samt den konservative politikern, professor *Pontus Fahlbeck*. Som riksdagsman fick som bekant denne göra ungefär samma erfarenhet som Harald Hjärne, invald i andra kammaren samma år (1902) som Fahlbeck inträdde i den första, nämligen »att det icke är lätt för typiska vetenskapsmän att göra sig gällande i det parlamentariska spelet». Beträffande unionsupplösningen förklarade Fahlbeck i riksdagen (okt. 1905), att han kände mera glädje än sorg, bl. a. därför, att Sverige nu åter fick en utrikespolitik. Borggårdstalet den 6 februari 1914 fann han mera manligt än klokt. Författningsrevisionen 1918—19 gjorde honom bitter. Fahlbeck gjorde sig känd som stor donator. Vid Lunds universitets 250-årsjubileum 1918 donerade han 250 000 kronor till upprättandet av den s. k. Fahlbeckska stiftelsen med uppgift att fortsätta utgivandet av Statsvetenskaplig Tidskrift samt att på annat sätt stödja statsvetenskaperna. Fahlbeck förenade med sin intellektuella läggning en djup religiositet, som svårligen låter fånga sig i någon konfessionell formel.

I det senast utgivna häftet (71), förnimmer man en fläkt från Vilda Västern vid läsningen av redaktionssekreteraren, fil. mag. Birgitta Lagers artikel om metodistmissionären *Jacob Fahlström*, Minnesotas förste svensk. Denne följde vid 12 års ålder sin farbror, som var sjökaptan, på en resa till Canada, där han stannade och först ägnade sig åt pälshandel. Vid La Pointe i Minnesota träffade han en indian flicka, dotter till en chippewahövding, och gifte sig med henne efter ett par år och var alltid väl sedd av stammens huvudmän. Han var i sju år i det amerikanska pälsbolagets tjänst som dess ledande handelsagent bland chippewaindianerna och flyttade mellan sjöarna i distriktet. Han tjänstgjorde också som post-

förare på en sträcka av omkring 200 engelska mil utmed Mississippi och företog sina ofta äventyrliga resor i kanot. — I juni 1836 åhörde Fahlström hos kommandanten vid Fort Selling en metodistmissionärs predikan och anslöt sig omedelbart till denne. Några år efter sin omvändelse började han, oftast ensam, företa missionsresor bland chippewaindianerna omkring Mississippi och sjöarna. När svenska nybyggare på 1850-talets början slog sig ned kring S:t Croix, uppsöktes de av Fahlström, som medförde sin svenska bibel och predikade på svenska, dock uppblandad med en del främmande ord. Enligt vissa traditioner skulle han genom sitt umgänge med indianerna och sitt gifte ha levt i stort sett en indians liv.

Kanske fäster man sig i detta häfte särskilt vid den av Bengt Hildebrand verkställda skickliga utredningen om den 1500-talssläkt, *Falck*, vilken härstammar från biskopen i Skara och Linköping *Erik Falck*. De äldre uppgifterna om denne och hans ättlingar äro motsägande och i mycket felaktiga. Av stort intresse är att följa felaktigheternas ofta sekelgamla vandringar i till synes vederhäftig kapprock. Biskop Erik Falck uppgives sålunda av Spegel felaktigt (personsammanblandning med Ericus Andrae Banér) ha varit frände till Gustaf Vasa och dennes lärare, vilken uppgift sedermera upprepades av Rhyzelius, Linköpings stifts herdaminne 1915 och Isak Collijns 1500-talsbibliografi 1930. Erik Falck var en lärd man, som genom sitt mäktiga arbete »Een kort underwisning om några aff the förnämligaste articlar j then christeliga läran — — —» befäste Melanchthons inflytande på det svenska prästerskapets dogmatiska skolning. Falck »stichtade och gjorde böcker många». Han hade också ett imponerande bibliotek, vilket de skotska legoknektarna i Daniel Rantzaus här brände, medan danskarna höllo Linköping besatt den 20 november—2 december 1567.

Av biskop Erik Falcks söner äro två särskilt kända, nämligen hovjunkaren och legaten *Erick d. y.* och »krigsmannen» Bengt Falck, avrättad i Linköpings blodbad 1600. Den förre har förvisso en »brokig levnadssaga, av vilken notisernas mosaik endast ger oss glimtar, men tydliga nog för att skönja ett för sin tid egenartat, betydande och fängslande öde». Han erhöll Johan III:s tillstånd att utföra spannmål för att resa till Krakows universitet och studera polska, så att han sedan kunde brukas i konungens kansli. Han inskrevs sedermera i det beryktade Collegium Germanicum i Rom och gjorde under 1580-talet på konungens uppdrag en märklig utlandsfärd, vilken skulle räcka mera än fem år. Därunder utgav han på latin en panegyrisk skrift om Johans III:s segrar över ryssarna.

Han har där tecknat ett porträtt av konung Johan som en högt bildad kulturmänniska, vilken framställning sedan slog igenom i svensk historieskrivning, på vilken Erick Falck d. y. alltså haft ett avgörande inflytande. Resan kom att över det syriska Tripolis utsträckas till Jerusalem, där Falck blev slagen till riddare av den heliga graven. På hemresan besökte han Kairo — veterligen den ende 1500-talssvensk som varit i Egypten. På återvägen var han närvarande vid den polska kungavalsriksdagen 1587. Efter hemkomsten utsågs Falck jämte Sigfrid Rålamb som sändebud till khanen av Krim för att mot Ryssland utverka hjälp av tartarerna. Det ser emellertid ut som om legationen aldrig fullföljdes. Med Johan III:s död var Falcks glanstid förbi. Såsom katolik tillhörde han kretsen kring konung Sigismund, i vilkens följe han medföljde till Polen. Därvid blev hans öde i Sverige beseglat — hertig Karl dömde honom förlustig alla hans gods och förlänningar, vilka indrogos till kronan. Han synes ha dött på en beskickning till Spanien omkring år 1606. Han hade där med de spanske hållit åtskilliga rådslag till Sveriges förfång, enligt vittnesmål av sedermera rådmannen och direktören i Skeppskompaniet Valentin Nilsson, vilken var son till en vinskänk på källaren »Solen» och vid tillfället befunnit sig i Spanien, säkerligen för att köpa vin. Artikeln innebär en helt ny kartläggning av en av Johan III:s närmaste män.

Den av varje skolbarn till namnet kände brodern *Bengt* gör där emot förvisso inte intryck av att ha varit någon fint bildad kulturmänniska utan synes snarare ha varit en rå och hård våldsman. Han omtalas tidigast år 1573 som småsven vid hovet, tjänstgjorde sedan ett år vid Upplandsfanan och sedan länge vid Knut Jönssons finländska fana. Sannolikt blev han liksom brodern tidigt katolik. Han förekommer som militär ofta i våldsamma sammanhang — i både Finland och Estland — och tjänstgjorde under klubbekriget 1596—97 vid Adelsfanan samt var på två tåg till Österbotten. I rättegången mot honom år 1600 anges han därvid ha varit »en stor våldsverkare» och bl. a. ihjälslagit mycken boskap. Vid rannsakingen uppträdde han sturskt och försvarade sig i vissa fall skarpt — »han hade varit en tjänare, och måste vigen dit klubban driver». Messenius uppger, att han »rättades uti övermod och ovett, ty då predikanten förmante honom, att han ville dö som en kristen man, svarade han dårligen och sade: Nej, ingalunda, utan jag vill dö som en krigsman».

Lexikonet kommer — när det planenligt en gång blir utgivet — att bli ett av våra främsta nationella monumentalverk. Det med

Gerhard Hafström

detsamma förbundna Personhistoriska Institutet är oundgängligt för den som önskar insätta en persons verksamhet i dess samtidshistoriska och en institutions liv i dess personhistoriska sammanhang. Liksom det personliga oftast är det högsta i historien är det personhistoriska oundgängligt för att få en riktig bild av det förgångna. Härför är Svenskt Biografiskt Lexikon en oersättlig källa.
